

Добра пані

Еліза Ожешко

Подається за виданням 1929 року, упорядник О. Єзерницька та Г. Салько.

До гарної залі пані Евеліни Крицької увійшла малесенька п'ятилітня дівчинка. Вона дрібно тупотіла своїми маленькими ніжками по слизькій підлозі, готова відповідно до обставин засміятися чи заплакати. Коралеві вустонька кривилися до плачу і тремтіли, великі сині очі світилися здивованням та цікавістю, а густе волосся вкривало гарне чоло гарячими відлісками темного золота.

Муляриха Янова вела її за ручку. І поруч із цією дужою кремезною молодницею, гарна крихіточка у своїм довгім аж до землі убраннячку нагадувала метелика зі згорнутими крильцятами.

За кілька кроків од порогу маленька затремтіла з перестрашу і от-от мала заревти на весь голос, коли раптом тривога змінилася на вираз радості. Дівчинка силоміць видерла свою ручку з шерсткої муляришиної долоні, присіла на підлозі і, сміючись, надзвичайно ніжно почала кликати:

— Цюцю ! Цюцю !

Перша зустріч, така грізна спочатку, набрала цілком приятного характеру. Маленький пінчер*, що був кинувся на прибулих із завзятим верескливим гавкотом, став перед дитиною, що сиділа на підлозі, і вдивлявся в неї чорними розумними оченятами. Дівчатко занурило у його пишну сніжну шерсть свої маленькі червоні ручки.

Та зараз же над двома істотками, що знайомилися між собою, стала жінка років близько сорока, висока, чорнява, ще гарна, убрана чорно. Муляриха, схилившись вдвоє, цілувала її білі руки.

— Гелько! Чому ж ти вельможну пані не цілуєш у руку? Дивіться! З собакою бавиться! Не гнівайтесь на неї, вельможна пані! Воно ще таке дурненьке!

Та пані Евеліна й думки не мала гніватися. Навпаки, її чорні очі, повні вогню й ніжності, у захваті дивилися на дитяче личко, що Янова грубою рукою підвела вгору. Тепер сльози тремтіли в синіх Гелиних очах і вона обидвома руками вхопилася за муляришину спідницю.

— Робили ми, вельможна пані, для тієї дитини все, що могли, та проте, звичайно, у бідних людей ввічливосте не навчилася... Ось тепер тільки судилася доля сироті!

— Сирота! — зворушено промовила пані Евеліна і, схилившись над дитиною, мабуть, хотіла обіймити її. Проте раптом відсахнулася. Вираз жалю з'явився на її обличчі.

— О! Сердешна! Яке це вбрання! — скрикнула вона. — Суконька довга, аж до землі... Засміялася.

— А сорочка яка шерстка, та й волосся... В неї чудове волосся, та хто ж такій дитині коси заплітає!.. Черевички які незграбні... і без панчішок...

Випросталася, торкнула пальцем срібний дзвоник, що на його довгий гострий звук Геля засміялася, а Янова широко розплющила очі.

— Панну Черницьку ! — коротко кинула льокаєві, що з'явився на дверях.

Миттю, швидкою ходою ввійшла тридцятилітня жінка, у чорнім вузькім убранні, висока, худа, з темною зів'ялою шкірою, з чорним волоссям. Од порогу її моторні очі охопили похмурим поглядом муляриху й дитину, що вона привела; проте коли прислужниця підійшла на кілька кроків до своєї пані, на її обличчі виявлявся найкращий настрій, а на вузьких поморщених устах з'явилася покірна лагідна усмішка. Пані Евеліна, дуже оживлена, звернулася до неї.

— Моя Чернису, бачиш, це та дитина, за яку я тобі вчора казала. Тільки приглянься! Що за риси... яка ніжна шкірка ... а очі... волосся ... Якби трошечки поповнішала та порожевіла, то другому Рафаелеві** могла би бути за модель для янгола... Та ще й сирота! Знаєш, якось випадково я на неї натрапила у цих добрих людей ... у такій убогій хатинці... вогкій, темній ... Засяяла там мені перед очима, як перлина на смітнику... Проте, моя Чернису, треба її скупати, вичесати, вдягнути... Будь ласка, за годину, а щонайдалі за дві, щоб мені ця дитина зовсім інший вигляд мала...

Черницька дуже мило посміхнулася, наче у захваті склала руки на грудях і, підтверджуючи все, що казала їй пані, швидко хитала головою. Пані Евеліна була в чудовім настрої. Чудовий настрій з'явився також і у прислужниці, дарма що ввійшла сумна та похмура. Як перше Гелька перед собачкою, так вона тепер перед Гелькою присіла на землю і, шепеляв'ячи по-дитячому, почала до неї щебетати. Потім із великим трудом, але не показуючи, що то їй важко, обхопила Гелю своїми сухими жилавими руками, піднесла її над землею, пригорнула до грудей і, вкриваючи її личко голосними поцілунками, винесла з кімнати.

Пані Евеліна, ледве втримуючися від сліз зворушення, ще якийсь час балакала з Яновою, а та, побачивши таку велику добрість пані до дівчинки, насмілилася і також зворушена, плакала, оповідаючи вдруге Гелину історію. Гелька залишилася сиротою по смерті родича Янової, також муляра, що впав з рештування і забився на смерть; незабаром і жінка його, а Гельчина мати, померла з холери. Сирітка, без батька й неньки ! Обидві жінки, вдова багатого пана й мулярова дружина до сліз розчулилися від того слова. Пані Евеліна дуже вихваляла милосердя Янової та її чоловіка, що притулили в себе цю бідну й таку гарну дитинку. Янова, вихваляючи добрість та милосердя пані Евеліни, що брала цю дитину під свою опіку, мало не до крови натерла рукавом жупана свої й без того червоні лиця. Кінчилося тим, що Янова хотіла вже стати навколішки перед пані Евеліною, та пані втримала її й просила взяти кілька карбованців своїм дітям на цукерки. Тоді Янова крізь сльози щиро й весело зареготалася:

— Дам я їм цукерків!—закричала вона, — хіба вони панські діти, щоби цукерками житися! Вже як вельможна пані така добра, то я за ці гроші справлю Віцекові чобітки, а Марильці та Касі хустинки на голови...

Нарешті попрощалися. Янова, вертаючись до своєї хати, разів двадцять

затримувалася на вулиці, слав'ячи перед двадцятьма зустрінутими знайомими добрість та щире серце пані Евеліни Крицької. А пані Евеліна, коли Янова пішла, сіла на канапу і сперла своє чоло, обвіяне сумною й приємною задумою, на білу руку. Про що думала? Мабуть, про те, що на її похмурому холодному шляху життя засяяв теплий та ясний сонячний промінь...

Тим променем мала бути від цього часу ця гарна сирітка, вчора випадково знайдена, а сьогодні взята за дочку... Ох, як вона любитиме цю дівчинку! Чує це з прискореного дихання своїх грудей, з хвилі життя та молодости, що, здається, раптом наповнила її всю істоту й аж підіймала серце. Уже їй так порожньо й нудно було на світі, почувала себе такою самотною, такий смертельний холод її охоплював. Аби тільки Черницька швидше цю дитину почистила й убрала...

Панину задуму перервали дві кудлаті лапки, що, спинаючись на її коліна, плуталися у мережеві вбрання, а гострими пазурчиками досягали її руки. Очутившись, пані здригнулася і сердито відкинула від себе настирливого цуцика, а він той її гнів узяв за жарт. Видко, надто довго був коханий, щоб повірити, що його відпихають. Він радісно заскавучав і знову кудлатими лапками почав дерти мережево та шкрябати едвабну руку своєї господині. Тоді вона скочила з канапки і подзвонила.

— Панну Черницьку! — сказала, коли з'явився льокай.

Черницька вбігла задихана, її темне лице зашарілося, рукави чорного вбрання були засукані по лікті.

— Моя Чернисю, прошу, візьми Ельфа і хай він буде там, коло тебе, в одягальні, і вже назавжди! Дере мені мережево, надокучає...

Коли прислужниця нахилилася взяти собачку, на її вузьких устах промайнула якась особлива посмішка. Трохи глузлива, а трохи сумна. Ельф загарчав, відсахнувся і хотів утекти від тих костистих рук на коліна до своєї господині. Та пані Евеліна злегка відсунула його, а костисті руки вхопили так міцно, що він аж заскавучав. Черницька кинула швидкий погляд на обличчя пані.

— Який цей Ельф зробився настирний... — прошепотіла вона з деяким ваганням у голосі.

— Настирний! — проказала за нею пані Евеліна і з нетерп'ячим рухом додала: — просто не розумію, як я могла так дуже любити таке нудне створіння...

— О! Він колись був цілком інакший...

— Ну, правда ж, моя Чернисю, зовсім інакший! Колись був чудовий... Дле тепер...

— Тепер став нудний...

— Страшенно нудний... Візьми його до вдягальні і хай більше не з'являється у кімнатах.

Черницька вже була біля порогу, коли знов почула:

— Чернисю!

З хапливою поспішністю та милим усміхом вона повернулася.

— Що там наше мале?

— Усе буде, як ви, пані, загадали. Ванна вже готова, Поля скупає Гельку...

— Панночку! — обурено перервала її пані Евеліна.

— Панночку... Я краю суконьку з тої блакитної матерії, що в комоді...

— Знаю, знаю ...

— Казиміра побігла черевички купувати. Яна я послала до крамниці по готову білизну... Суконьку хоч на живу нитку зшию тимчасом... тільки прошу дати мені мережева, стрічок та грошей на все...

Мережева, стрічок, тюлю, газу, шовку повно було по комодах та шафах великого, гарно обладнаного будинку пані Евеліниного. Черницька досить довго відчиняла й зачиняла шафи й шухляди, ні на хвилину не випускаючи з рук паперових грошей, досить великої вартости. Потім з одягальні чути було, як торгувалися й купували; потім значна частина речей, вийнятих із шаф та комодів, і частина розміняних грошей зникли у великій скрині, що була особистою власністю Черницької. Нарешті, з веселим обличчям, видко, задоволена прибутком, що одержала від сирітки, вона почала нашвидку шити й заколювати шпильками вже скраяну суконьку. Тільки взавтра кравці, шевці та швачки мали розпочати справжню роботу над одяганням панночки. Тимчасом та панночка, уже скупана й зачісана, але ще в грубій сорочині своїй і босоніж, сиділа у Черницької в кімнаті на підлозі і ніжно тулячи до себе Ельфа, здається, забула все на світі.

Усе на світі забула й глибоко задумана пані Евеліна. Тепер цієї задуми вже ніщо не переривало. У великій кімнаті, повній дзеркал, малюнків по стінах, вишневих шовкових меблів, було затишно, скісне проміння сонця грало на килимах та золочених рямах. У напіввідчинені двері видко було кілька більших і менших кімнат, також повних тиші й півтемряви. Крізь вікна долітали пахощі розквітлих троянд і пташине щебетання, з ідальної залі чути було тихий бренькіт посуду, що слуги ставили на стіл до вечері.

Пані Евеліна думала за свою долю. Вона мала себе за дуже нещасливу. Немолода вже, вдова, бездітна, самітня, вона не була навіть така багата, щоб увесь час жити за кордоном або в столиці, де їй хоч було не так нудно. Правда, вона мала великий маєток, та при її витратах грошей не вистачало і вона вже майже два важкі нудні роки мусила перебути в такому нуднім місті, як маленький Онгород. Чужа всім і всьому, позбавлена улюблених розривок великого міста, вона жила, як черниця, замкнувшись у своїй садибі з Ельфом та Черницькою.

Випадково зайшла вона до хати, де жила мулярова родина, і побачила Гельку. Дівчинка з'явилася перед нею в якійсь мальовничій позі, гралася з котом чи собакою, сидячи на хатнім порозі, залита сонцем, що випалювало на її волоссі вогнисті відлиски. Здивована повозом, кіньми та гарною пишно вбраною дамою, дитина остовпіла на порозі і видивилася на Крицьку своїми очима, в яких пані пізнала гарячу блакить італійського неба. Досить того, що Гелька відразу видалася їй надзвичайна, на прочуд гарна і що коли вона притулила свої вуста до дитячої щічки, де ще залишилися сліди кулешика з салом, то серце її забилося жвавіш. І коли Янова промовила слово "сирота!" слъози жалю та зворушення зросили її очі. Захотілося їй тої дитини, захотілося, щоби вона була її власна, зажадала того із запалом і силою душі одинокої, як човен у

бурхливій просторіні моря ...

Тепер жадана річ уже була під її дахом. Віддали їй дитину назавжди, ба навіть досить легко. Тепер, милуючи дитинча, заспокоїть вона жаль свого серця... Та де ж вона, та дитинка? Чому Чернися ще її не веде? Серденятко! Мабуть, ще не вбране! Та певне вже вимите і скупане. Треба піти до кімнати Черницької, поцілувати її, до серця пригорнути ...

Зірвалася з канапки, побігла через залю і на половині дороги, зі складеними на грудях руками, стала. У протилежних дверях з'явилася Черницька, провадячи за ручку Гельку.

Але яка зміна! Білий метелик із складеними крилами перекинувся на пишного колібрі.*** Рожеві стрічки, наче пір'ячко або крила, прикрашали блакитне вбрання. З пуху білого мережева висувалися круглясті ніжки, обтягнуті тоненькими, як павутиння, панчішками, що ховалися у малесенькі блакитні черевички. Закручене в кучері, напахане пахощами вогнисте волосся стримував черепаховий гребінець. Захоплена й заклопотана цим гарним убранням, з насолодою відчуваючи пахощі свого волосся та мережева, Гелька стала на порозі залі, з устоньками, знову скривленими до плачу, з маленькими рученятами, витягнутими у повітря, щоби не зім'яти_суконьки, з оченятами, які то спускалися, щоб глянути на чарівні черевички, то здіймалися до пані Евеліни, несміливі та вогкі.

Пані Евеліна підбігла і, вхопивши її у свої обійми, тепер тільки почала гаряче її цілувати. Потім повела дівчинку до їдальні, сіла з нею за стіл, заставлений гарною порцеляною й добірними присмаками. Увійшовши за півгодини до їдальні, Черницька побачила, що Гелька сидить на колінах нової своєї опікунки, уже цілковито заприятлившись з нею. З трохи замащеними щічками, тепер уже не кулешем із салом, а різним печевом та варенням, дівчинка простягала свій малесенький пальчик до різних, досі незнайомих їй речей, і питалася, як вони називаються:

— Це що? Це, пані, що?

— Шклянка,— відповідала пані Евеліна.

— Сі — кі — лянка,— з певним зусиллям повторювала за нею Геля.

— А це чашка, по-французькому буде: ля тас.

— Тас, тасс, тас-тас-тас,— зацвірінькала Гелька.

І жінка, і дитина мали щасливий вигляд. Черницька, виходячи з їдальні зі своєю чашкою чаю, посміхалася, своїм звичаєм, трохи насмішкувато, трохи сумно.

Такий був перший день перебування Гельки в домі пані Евеліни, а за ним настала довга низка днів таких самих, чи, мабуть, ще щасливіших і для жінки, і для дитини. Дуже їм було весело разом. Літніми місяцями по гарнім садку, що оточував будинок, од ранку до смеркання літала дівчинка, подібна до барвистого колібрі. Малесенькі, ловко взуті ніжки її оббігали всипаними піском стежками грядки, повні квіток. Її уквітчана головка з золотими кучерями пересувалася над низькими купами кущів. Щебетання та сміх дитячий лунали далеко аж поза залізні штахети, що відділяли садок од Замиської вулиці.

Пані Евеліна, сидючи на великім гарнім ганку, цілими годинами забувала за книжку, що тримала в руках, пасучи очима маленьку, легеньку, струнку істотку, ловила вухом її щебетання та сміх, а часом, спустившись зі сходів ганку, починала бігати за малою садовими стежками. Лице її починало шаріти, чорні очі блищали. Біганина кінчалася тим, що Гелька кидалася на шию пані Евеліні, вони пестили одна одну і довго сиділи вдвох на зеленім моріжку, між квіток, складаючи разом букети та сплітаючи вінки. За залізними штахетами на пішоході зупинялися мешканці Онгорода, силкуючись розглянути цю гарну групу, що видавалася ще краща, тим, що за тло їй був маленький палацик, який мальовничо білів у садку, і найбільше зворушувало людей те, що всі знали, що ця жінка не рідна мати цієї дитини.

Пані Евеліну називали просто святою. Де ж пак! Оточити такою любов'ю та ніжністю чужу дитину, сироту! Зробити такий гарний ужиток із свого багатства!

Нерозлучні вдень, вони не розставалися й уночі. Маленьке, вирізане майстерньо з горіхового дерева, ліжко Геліне стояло біля ліжка пані Евеліни. На ньому роздягнена власними руками своєї опікунки і вдягнена у батистову нічну сорочечку, на м'якій пуховій, з вишивками та мережками, постелі, Гелька засипляла щовечора тихим сном, із усмішкою щасливої дитини. Пані Евеліна укладала її спати, а потім, коли Черницька обтулювала саму пані ковдрою, складаючи ту ковдру мальовничими фалдами, вона казала:

— Яка Геля гарна, Чернису!

— Як квіточка! — відповідала прислужниця.

Часом Гелька ще не спала і чула ці розмови. З білого пуху постелі чувся дзвінкий дитячий сміх, перериваний вигуками:

— Пані краща! краща! краща!

— Що вона там верзе, Чернису? — із глибоким задоволенням усміхалася Крицька.

— Що за розум у цієї дитини! Як вона кохає пані! — дивувалася Черницька.

Цілими днями й вечорами, у залі, в садку і в опочивальні відбувалося виховання Гелі. Пані Евеліна вчила її говорити по-французькому, ловко ходити, сидіти й їсти, гарно вбирати своїх ляльок, зі смаком добирати кольори, лягати спати у гарній позі. Усі ці науки давалися їй сприймалися у цілковитій обопільній приязні. Серед гри та жартів дитина виховувалася швидко й весело. Перебувши рік у пані Евеліни, Гелька вже вільно щебетала по-французькому, знала на пам'ять силу французьких віршиків, а коли йшла, бігла, або їла, Черницька, поглядаючи на неї, здивовано казала своїй хазяйці:

— Які рухи! Яка грація! Можна подумати, що панночка справді народилася в палаці!..

Що найбільше подобалося пані Евеліні в дівчинці, так це розуміння краси, яке щодня виразніш виявлялося у ній. Справді, Гелька палко любила речі гарні та добірні. Найменша дизгармонія кольорів, найменший бруд були їй гидкі. Уміла цінувати гарну обстанову. Як хотіла спочити, то самій пані показувала куточок найкращий до того. Уже разів зо два гіркими сльозами плакала, коли їй купували черевички не такі гарні, за які мріяла. Пані Евеліні дуже приємно було на це дивитися.

— Знаєш,— казала до Черницької,— яка в неї ніжна та вразлива вдача! Ох, коли б я мала змогу повезти її до Італії! Яке б це дівчатко було щасливе під гарним італійським небом, у тім чудовім підсонні, серед розкішних краєвидів італійської землі...

А ще більше схотілося їй повезти Гельку до Італії, коли вона раптом відкрила у ній талант, таки справжній великий талант до співів. Гелі вже тоді виповнилося років із вісім і вона вже три роки перебувала у Крицької. Колись погожого весняного дня дівча сиділо на ганку, на купі накладених там для неї подушок, і, вдягаючи ляльку, таку завбільшки, як сама Геля, в убранні ще кращім, ніж на дівчинці, наспівувала. Наспівувала вона одну з французьких пісеньок, яких знала силу. Поволі наспівування переходило в голосні співи; лялька впала їй з рук на подушки, а Гелька, звівши очі до неба, склавши руки на грудях, голосно і сумно виспівувала:

Метелик відлітає,

Троянда відцвітає,

Ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла ...

Голосочок її справді був сильний і чистий. У ніжній, випещеній дівчинці видно була гаряча й чула вдача, бо так перейнялася співчуттям до гіркої долі виспівуваної білої троянди, аж груди їй високо здіймалися, а на темно-золотих віях блиснули сльози.

Пані Евеліна непомітно стежила за нею крізь одчинене вікно залі, танула у захваті і відтоді почала вечорами вчити її музики.

Вечорами у маленькій кімнатці Черницької світилася на столі лампа, стінний годинник однотонно стукав над великою скринєю, з-за заслонки виглядало скромно застелене ліжко. Тихо було тут. Три швачки дрімали над своєю роботою або тихенько розмовляли пошепки; із залі линули поодинокі, довгі звуки фортеп'яно. Часом чути було, як пані Евеліна голосно промовляє:

— До, мі, соль ...

Часом гама дитячого сміху кидала кілька срібних нот або, приглушені віддаленням долітали дитячі співи:

Троянда віцвітає.

Ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла ...

На ясному тлі лямпового світла постать прислужниці, висока, тонка, у вузькім убранні, з гребенем, що високо стирчав на голові, рисувалася темними та гострими лініями. Біля її ніг, на м'якім підніжжі, кулився сумний Ельф. Сухі, обтягнуті рукавами, костисті руки спритно і швидко шили матерію, що лежала в неї на колінах. Черницька уважно шила, проте коли відгомін лекції з музики долинав до неї з залі, її похмурі очі поглядали на собачку, що лежав долі. І вона, з властивою їй посмішкою, казала:

— Чуєш? Пам'ятаєш? І ти колись там був?

Незабаром здійснилося бажання пані Евеліни; вона одержала стільки грошей зі свого маєтку, що могла на кілька місяців виїхати за кордон. Повезла до Італії свою Гелю. Геля випросила дозвіл повезти з собою й Ельфа. Черницька також поїхала.

Минуло кілька місяців. Будинок пані Евеліни, що був наче завмер підчас її відсутности, знову віджив у садку цвіли пишні айстри і левконії, заля сяяла своїми

дзеркалами та вишневими шовковими меблями, у їдальні стиха бряжчало скло та порцеляна.

Пані Евеліна сиділа у залі, дуже задумана, наче трохи сумна та зажурена. Гелі не було при ній, та з одягальні долинав хвилинами її дзвінкий голос і сміх, їй було дуже весело. Черницька, сидячи на підлозі, витягала з подорожніх скринь незлічимі речі, призначені до незлічимої потреби. Іри швачки з мулярихою Яною стояли навколо, повні подиву та цікавості, і приглядалися до панночки і до чуд європейських, вийнятих із скринь.

Усі одноголосно твердили, що панночка дуже виросла. Справді Геля була у тім віку, коли у дітей, на шкоду для краси й гармонії, витягаються надто довгі ноги. Ті довгі тоненькі ноги надавали їй трохи незграбності. Правильне личко також наче витягнулося, воно схудло, може з довгої подорожі. Відкриті руки були худі й червоні. Чудова дитина виросла на незграбного підлітка, хоч і видно було, що з неї має бути колись гарна дівчина.

Янова прийшла довідатися, чи пані з панночкою вже повернулися, і не могла надивуватися, поперше — зі своєї маленької родички, а подруге — з її речей, видобутих із двох окремих валізок. Сіла долі поруч із Гелькою, що все їй показувала та поясняла.

— Другий капелюх ! . . — вигукувала муляриха, — третій... четвертий... Ой, скільки ж у тебе, Гелько, капелюхів?

— Стільки, тітко, скільки вбрань,—казала Геля,— до кожної суконьки є відповідний капелюх...

— Що то за скринька ?

— То подорожній несесер ...

— Нащо воно?

— Як, нащо? Бачите, тітко, тут є кілька перегородок, а в них усе потрібне до вмивання, чесання та вбирання... Ось гребіння, мило, щіточки, різні шпильки, пахощі...

— Ну, подумайте! І все це твоє?

— Авжеж, моє! Пані має такий самий несесер більший, а я менший.

На ту хвилину Черницька видобула з кошика ляльок, більших і менших, а також різні інші цяцьки. Там були на прочуд гарні, наче живі пташки, звірятка, різні господарські речі, що вилискували сріблом та золотом.

Янова широко відкрила очі і вуста, і на обличчі її промайнула тінь суму.

— Ну-ну! — прошепотіла вона, зідхнувши, — якби мої діти хоч побачити могли все це...

Геля хвилину дивилася на неї, задумана, потім кинулася мерщій до своїх цяцьок, з великою охотою відбираючи частину з них для Янової.

— Бери, тітко, це для своєї Марильки, а цю рибку для Каськи. Віцикові хай буде хоч би ця гармонійка ... Її тільки торкнути треба, і вона зараз дуже гарно заграє... Бери, тітко, бери! Пані не буде гніватися, пані така добра і так мене кохає... Візьми ще цю рожеву хусточку для Марилі, а для Касі цю блакитну... У мене таких хусточок сила ...

Муляриха з повними сліз очима хотіла вхопити Гельку в свої обійми, та побоялася

зім'яти її складне стирчає вбрання і тільки провела грубою долонею по оксамитовій щічці. Подарунків рішуче не схотіла брати, але, підводячися з підлоги, сказала:

— Ти добра дитина, хоч і ростеш на велику пані!.. Не цураєшся бідних родичів, що притулили тебе у себе.

Коли Янова промовляла ці слова, Черницька, що досі схилялася над скринєю, випросталася і більше пирснула, ніж промовила:

— Е, Яново! Хто може знати, чим буде: чи великим, чи малим?

Муляриха не відповіла їй і розчулено дивилася на Гельку, що, сміючись та підстрибуючи на своїх довгих ніжках, як веселе котеня, крутилася навколо неї та напихала в кишені цукерків.

— Це для Марильці... а це Касі, а це Віникові, а це, тіточко, дядькові Янові...

Раптом вона здригнулася й засмутилася.

— Тут так холодно! — надутими вустами промовила, — в Італії куди краще й приємніше. Там увесь час сонце світить... погода... такі красиві померанцеві ліси... Ми з панею тут довго не витримаємо... Мабуть, знов поїдемо туди, де тепло...

Черницька вже вдягала на неї легеньке, як пух, тепле пальто, та Геля видерлася з її рук.

— Ай, — закричала вона, — як довго я не бачила пані! побіжу до пані! Ад'є, тіточко.

Післала ручкою поцілунок Яновій, побігла, підстрибуючи і голосно наспівуючи:

— Піду до пані... до моєї милої... до моєї золотої... до моєї наймилішої...

— Як вона любить Крицьку, — звернулася муляриха до Черницької. Того вечора пані Евеліна сиділа перед туалетним столиком сумна та невесела. Гелька, зарившись у пух, батист та мережки, уже спала у своїм різб'янім ліжку. За кріслом пані Евеліни стояла Черницька, зачісуючи їй на ніч волосся. Помовчавши якусь хвилину, пані Евеліна почала:

— Знаєш, Чернису, маю клопіт...

— Який же? З чим? — тоном, повним глибокого співчуття, спитала прислужниця.

Завагавшись хвилину, пані Евеліна нарешті слабким голосом відповіла :

— З Гелею.

По тому обидві досить довго мовчали. Черницька поволі легенько водила щіткою по волоссі. Її обличчя, відбите у дзеркалі на туалетнім столику, набрало виразу задуми. За хвилину вона озвалася:

— Панночка ... зростає.

— Зростає, моя Чернису... І вже б час подумати за її виховання. Гувернантки додому ніяк не візьму, бо терпіти не можу у себе в хаті чужих людей... Не розумію, 'що його робити?

Черницька знов помовчала. Потім, зідхаючи, промовила :

— Яка шкода, що панночка вже не таке маленьке дитинча, яким прибула сюди, до нас...

Пані Евеліна також зідхнула.

— Це правда, тільки такі маленькі діти справді милі і дають нескаламучену

насолоду. Геля вже вийшла з наймилішого дитячого віку. Тепер треба її вчити, картати...

— Та я помітила, що від якогось часу ви мусите досить часто панночку картати...

— Природньо, її характер значно змінився, з'явилися примхи ... Часто надувається на мене не знати за що ...

— Ви привчили панночку до своєї надзвичайної доброти.

— Це правда. Розпустила її. Проте, не годиться ж таку велику вже дівчину пестити, як коли вона була маленька та така гарнесенька ...

— Панночці трудно догодити ... Сьогодні дуже гнівалася на мене за те, що, зачісуючи її, трошечки дужче потягнула якесь пасмо волосся...

— Справді? Гнівалася на тебе? Пам'ятаю, що вона й перше часто сичала і кидалася у крісло, коли ти її чесала ... та доки була маленька, це було дуже кумедно і додавало їй принади... а тепер може зробитися нестерпучим ... Хотіла б, щоб ця думка була помилкова, але здається мені, що ... буде лиха ...

— Ви привчили панночку до своєї доброти надмірної,— повторила Черницька.

Замовчали. Зачісування волосся на ніч приходило до кінця. Схилившись над головою своєї хазяйки, на яку вона надягала легесенький нічний очіпок, Черницька стиха, з ваганням у голосі, ще сказала:

— Може, до вас цими днями гості прибудуть...

— Гості, моя Чернисю? Які? Хто?

— Може, приїде той пан, що на його концерті ви були у Флоренції **** і потім він кілька вечорів приходив до нас і так гарно грав.

— А правда, Чернисю, він чудово грає ? Це справжній великий артист.

Крицька оживилася, її очі заблищали.

Коли Черницька вже її роздягнула і вкладала ковдру мальовничими фалдами, пані мрійним голосом почала говорити:

— Чернисю, допильнуй, щоб усе в домі добре й гарно впорядкувати, як ти це вмієш... бо в тебе сила смаку й спритності ... Може, випадково ... хто до нас приїде...

Протягом кількох наступних вечорів біля туалету між Крицькою та Черницькою точилися короткі уривчасті розмови:

— Чи ти помітила, Чернисю, що Геля поганіє?

— Еге, здається, панночка вже не така гарна, як була...

— Стає зовсім незграбна... Не розумію, відкіля взялися у неї такі довгі ноги ?

Підборіддя також якось дивно витягнулося ...

— Проте панночка дуже ловка ...

— Не буде така гарна, як можна було сподіватися два роки тому... господи! Час летить, летить, летить і забирає всі наші надії...

Проте назавтра її обличчя сяяло доброю надією. На туалеті лежав лист з Італії.

— Чернисю, матимемо гостей ...

— То й добре! Буде вам трохи веселіш. Відколи повернулися з-за кордону, ви весь час такі сумні...

— Ох, моя Чернисю, з чого мені бути веселою ? Світ такий сумний! Високі душі, що прагнуть до ідеалу, до досконалости, вічне тільки помиляються ...

І, помовчавши хвилинку, додала:

— Наприклад, Геля... Яка це була гарна, мила, утішна дитинка... а тепер..,

— Від нашого повороту З-За кордону панночка весь час якась незадоволена ... чи сумна ...

— Де там сумна! Чого їй журитися? Недобра на мене, що я не панькаюся з нею весь час, як перше... Та хіба ж я можу ціле життя ні чим більше не цікавитися, тільки цією дівчиною . . .

— Ви привчили панночку до своєї надзвичайної доброти,— повторила своє Черницька.

Справді, Геля була сумна, та разом із тим дуже надута. Виніжені нерви її, привчені до самих тільки приємних вражень, розстроювалися від жалю, що його походження й причини вона сама не розуміла ясно, та який щохвилини призводив її до плачу або до гніву. Тепер, коли її чесали чи вбирали, вона кричала не своїм голосом, тупотіла ніжками, стискала кулачки — мало не била Черницьку. Коли пані Евеліна мовчанкою або півсловами відповідала на її щебетання, або зачиняла перед нею двері своєї опочивальні, Геля сідала в куті залі, на низькій стільчику і, скулившись, з надутим обличчям, шепотіла сама собі гнівливі слова й обливалася сльозами. Потому її набряклі червоні очі остаточно переконували пані Евеліну, що Геля лиха й очевидно поганіє.

Часом спадало їй на думку робити щось на злість своїй опікунці, що стала до неї байдужа; хто знає? може, в такий спосіб знову приверне до себе її увагу. Коли пані Евеліна, дивлячись у книжку, занурювалася у найглибшу задуму, дівчинка котячим кроком, скося поглядаючи на неї, підкрадалася до п'яніно і починала обома руками сильно вдаряти у клавіші. Якби перше її вихованка справила такий шум, пані Евеліна весело засміялася б і обсипала дитину градом поцілунків. Та тепер Гелька була зовсім не така втішна, а пані Евеліна часто сумувала й нудилася. Тепер вона зривалася, бігла до дитини, суворо дорікала їй, а часом і вдаряла по свавільних руках. Тоді Гелька плакала, тремтіла, цілувала її руки, примовляючи:

— Моя дорога... Моя золота... моя наймиліша ... прошу... прошу !

І, звівши до неї очі та сплівши ручки, замовкала. Чула, глибоко й уразливо чула, що хоче просити чогось, тільки чого й як — не розуміла.

Підчас одної з таких сцен льокай, з'явившись у дверях залі, сповістив про прибуття гостя з італійським іменням. Пані Евеліна, що була почала вже розчулюватися над покірною й повною краси дитячою постаттю, й ось-ось хотіла її вхопити у свої обійми, почувши це ймення, здригнулася, випросталася і хапливо пішла назустріч славетного артиста.

Відвідини тривали довго, до пізнього вечора. Принесли віольончелю,***** пані Евеліна, сидячи біля п'яніно, акомпаніювала грі славетного віольончеліста. Потім, перервавши гру, почали балакати між собою тихіш, ніж перше — можливо навіть, що мали щось таємно та довірливо розповісти одне одному. Проте зараз же брови пані

Евеліні похмурилися з виразом прикрого вражіння, вона нетерпляче прикусила уста і почала голосно балакати за музику. До тої раптової зміни настрою й обличчя спричинилася зустріч її очей із синіми, як італійське небо, і як те небо вогнистими, дитячими очима. Геля, скулена, тиха, наче поранена пташка, сиділа на низькім підніжжі. Від п'яніно падала на неї тінь, і з тої тіні вона дивилася на свою опікунку. У цім погляді, вперто скерованім в одну точку, був жаль, і тривога, і прохання ... 1 протягом двох наступних днів пані Евеліна з гостем не могли переговорити між собою таємниче та довірливо; розмова їхня мусила йти відкритим битим шляхом, бо Геля, ані на хвилину майже не виходячи із залі, добре розуміла, ба навіть сама не погано балакала по-італійському.

За які два дні пані Евеліна, чекаючи свого гостя, сиділа на канапці, спершися чолом на долоню, обвіяна сумною й приємною задумою. Про що думала? Мабуть, про те, що на похмурім і холоднім шляху її життя засяяв теплий та ясний сонячний промінь ... Тим променем став для неї цей геніяльний чоловік.

Цю панину задуму перервали малі рученята, що, як сніжинки, лягли на чорне мережево її сукні і несміливо благаючи, мов п'ялися до її шиї. Очутившись од задуми, пані здригнулася і, перемагаючи нетерплячку, легенько відсунула від себе Гелю, а дівчинка ще силувалася цю нетерпеливість узяти за жарт. Вона тихенько ніжно засміялася й знову, зануривши несміливі ручки в мережеві, спробувала досягти й обіймати її шию. Тоді пані Евеліна підвелася з канапки й подззонила :

— Панну Черницьку!

Черницька вбігла з шовковою матерією в руках, з пасмом шовкових ниток на шиї, з силою шпильок, застромлених у сукню, хапаючись, задихана. Від минулого тижня в одягальні була ціла фабрика, шили нові сукні й різне вбрання, а Черницька керувала тим усім.

— Чернисю, візьми Гелю і хай вона там, коло тебе буде, коли у мене гості... Перешкоджає мені з гостями балакати... Надокучає мені...

— Панночко, ви не чемні...

З тими словами служниця схилилася над дитиною, а на устах тремтіла властива їй посмішка, трохи глузлива, а трохи сумна. Груди, стягнуті тісним чорним убранням, тремтіли чи стриманим сміхом,* чи прихованою злістю. Взявши за ручку Гельку, що збілівши остовпіла, Черницька якусь хвилину дивилася в обличчя своєї хазяйки.

— Панночка змінилася,— промовила вона поволі.

— Змінилася І — повторила пані Евеліна, і зідхнувши, з виразом великої нудоти, додала:—Тепер просто не розумію, як я могла так любити таку нудну дитину.

— О! Вона колись була зовсім інакша!

— Правда, Чернисю? зовсім інакша... Колись була чудова ... та тепер ...

— Тепер зробилася нудна...

— Страшенно нудна... Візьми її, і хай відтепер завжди буде при тобі...

Черницька, виводячи все ще остовпілу й білу, як полотно, Гелю, біля порогу ще почула:

— Чернися!

Хапливо повернулася з покірною приємною посмішкою.

— Що там із моїм шовковим убранням ? прошу тебе, доглянь, щоб сьогодні гарно накрили на стіл... Глянь там на десерт... Знаєш, італійці майже нічого, крім овочів та морозива, не їдять ...

— Усе буде, як ви наказали... Тільки дайте, будь ласка, ключ від матерій та мережева, і грошей на все це...

У кімнаті, де жила Черницька, було тихо. Годинник, що висів над великою скринею, показував мало не північ. Поблизьку від заслонок, що прикривали ліжко прислужниці, білілося, як сніг, різб'яне дитяче ліжко. На сто'лі біля швацької машини світилася лампа, а на яснім тлі її світла гостро й темно рисувалася жіноча постать, що пильно схилилася над роботою. Біля її ніг на підніжку сиділа Геля, тримаючи на колінах сонного Ельфа.

Черницька старанно вкладала й пришивала чорні шовкові стрічки, тільки коли з глибини дому до її вух долітали сполучені співи й плач п'яніна та віольончелі, її похмурий погляд падав на схилену над собачкою Гелину голівку, і торкаючись пальцем, озброєним срібним наперстком, тої голівки, вона казала:

— Чуєш ? Пам'ятаєш ? І ти колись там була!

Дівчатко підводило своє значно схудле протягом кількох днів личко, і мовчки дивилося на старшу товаришку очима, повними здивовання, яке наче на віки залишилося в них.

— Чого ж ти так на мене очі витріщила ? Чого дивишся? Ох, ішла б ти краще спати... Не хочеш? Думаєш, що пані покличе? Не скоро це буде! Трохи шкода мені тебе. Хочеш, розкажу тобі довгу, гарну казку ?

Геля так підскочила на стільчику, що аж Ельф прокинувся. Казка! Колись вона наслухалася багато казок, що розповідала їй пані Евеліна.

— Тихо, Ельфику, тихо! Ну, не засипляй знову, казка буде довга та гарна.

Черницька кинула на стіл десятий скінчений бант і, починаючи шити одинадцятий, поглядала з-під брів на звеселілу трохи дівчинку. Пальці її тремтіли й обличчя стало похмуре. За хвилину притишеним голосом, не покидаючи шити, вона розпочала:

— Була собі колись в однім селі молода красна дівчина. Жила собі щасливо у батьків своїх із сестрами та братами під синім небом на зеленій коханій землі; тяжко працювала, проте була здорова, гарна, рум'яна та весела. Уже їй виповнилося років п'ятнадцять, і вже хлопець, сусіда їхній, мав колись із нею оженитися, коли раптом, випадково побачила її одна багата і дуже добра пані. Ця пані побачила дівчину раз у неділю, коли вона у святочнім убранні несла з лісу глечик суниць. Побачила і зараз дуже злюбила. За що? Невідомо. Може, дівчина мала гарні очі, може, до личка їй було на зеленій межі, в золотій пшениці, з червоною стрічкою на жупані, з глечиком суниць у руці. Досить, що добра пані приїхала гарним повозом до хати її родичів і забрала її з собою. Казала, що буде її виховувати, виведе її в люди, подбає за її щастя й долю... Долю... і ще ... стя !

Два останніх слова вона протягнула із свистом і, кинувши одинадцятий бант на стіл, заходилася зшивати дванадцятий.

— Щож далі? Голубко моя, щож далі? — тремтіла на стільчику дитина.

Ельф також не спав і, сидячи у дівчинки на колінах, чорненькими круглими очима уважно дивився в обличчя оповідачки.

— Далі — було так. Добра пані дуже, дуже кохала молоду дівчину аж цілі два роки. Тримала її завжди при собі, часто цілувала, учила говорити по-французькому, гарно ходити, їсти й розмовляти, вишивати... потім...

— Що потім? Що потім?

— Потім почала її любити далеко менше, аж нарешті раз, випадково здибалася з одним князем. Тоді молода дівчина зробилася дуже нудна і — пішла до одягальні... Ще щастя її, що вона мала дуже добрий смак і спритність, уміла шити, тим добра пані зробила з неї собі прислужницю. Якби не надзвичайна добрість цієї пані, дівчина мала би тепер на селі хату, чоловіка, дітей здоров'я. Але пані подбала за її долю... і щастя!.. Вже років із дванадцять шие вона цілими ночами панине вбрання, щоранку вбирає на панині ноги панчохи й черевики, щовечора вкладає їй ковдру гарними фалдами... їй тільки тридцять років, а вона скидається на стару бабу... Схудла, змарніла, очі починають западатися... Швидко прийде її старість і вона мусить пам'ятати за це... О! Вона мусить пам'ятати за свою старість, бо як сама не буде дбати, то сьогодні чи завтра добра пані схоче когось іншого посадити на її місце в одягальні, і вона хіба мусила б повернутися до свого села просити милости в своїх братів, на посміховисько людське ... на убожество! От ... Початок казки !

На столі лежали вже кільканадцять готових бантів. Черницька взяла довгий шелестючий шмат шовку і почала його вкладати в гарні мальовничі фалди та зморшки. Пальці її тремтіли більше, ніж перед тим, а жовті повіки моргали швидко-швидко, може на те, щоби втримати сльози, що тремтіли на віях. Глянула на Гелю й голосно засміялася :

— Ну-ну! — закричала вона, — ти витріщила очі, наче хочеш мене з'їсти. І собака витріщився, наче казку розуміє. Аджеж це казка... Хочеш далі ?

— Що було потім? — шепнула дитина.

Черницька з великою повагою в голосі й на обличчі відповіла :

— Потім був князь ...

— А потім?

Незабаром пані поїхала до Парижу і в якомусь місті випадково побачила гарного папугу, ясно-рожевого, з червоним дзьобом ...

Геля зробила жвавий рух.

— У Відні,— закричала,— в однім садку є багато-багато папуг. Такі гарні... гарні!..

— Так, так; а цей папуга був іще кращий від тих, що у Відні... Пані купила його собі і дуже покохала. Більше як рік майже не розлучалася з ним ніколи. На ніч папугу з кліткою переносили із залі до її опочивальні. Пані вчила його балакати по-французькому, годувала найдобрішими присмаками, лащила його пір'ячко, цілувала в

дзьобик...

Тут Черницька повісила пишну матерію на поруччя крісла і почала дрібненько збирати голкою єдвабний шарф. Під голкою атлас рипів, годинник над скринєю видзвонив першу годину, з залі почулися знову звуки піяніно та віолончелі.

— Що ж потім?

— Що було потім? — почувся нетерплячий і разом із тим стурбований дитячий шепіт.

Ельф не цікавився кінцем казки. Він заснув у Геліних обіймах.

— Потім ... Уже не пам'ятаю, як і чому, але папуга зробився дуже нудний... і опинився в одягальні. В одягальні засумував, покинув їсти, захворів і здох. Та пані аж ні трішки за ним не жалувала, бо мала чудового собачку...

— Знаю! Вже знаю! — раптом скрикнула Геля.

— Що знаєш?

— Кінець казки.

— Ну, то скажи.

— І собачка пішов до одягальні...

— А потім?

— Потім була дівчинка ...

— І що?

— Пані дівчинку кохала ...

— А потім,— додала Черницька,— зустріла одного славетного музику...

— І дівчинка пішла до одягальні.

Останні три слова Геля промовила пошепки, ледве чутно.

Черницька підвела очі від шарфа і побачила дитяче личко, що дуже дивно виглядало. Це було маленьке, гарне обличчя, біле, як папір, з двома струмками тихих сліз, що поволі спливали по щічках, а великі сині очі крізь сльози здіймалися до неї з німим, здається бездонним, здивованням. Зрозуміла казку... Та дивуватися не перестала.

Черницька знову моргнула кілька разів. Встала й підвела дівчинку з підніжка.

— Ну, — промовила вона, — досить уже тих казок, і плачу, і нічного сидження ... Захворіти можеш ... Іди спати.

Без жадного опору, тиха, мов сон, не зводячи з неї допитливих очей, Геля дала себе роздягнути і покласти на ліжку. Потім Черницька взяла Ельфа, що був ліг спати на підніжку, і, наче певну потіху, поклала його Гелі на ковдру. Нахилилася й сухими вустами торкнулася її чола.

— Ну,— прошепотіла вона,— що ж робити ? Не була я лиха до папуги, не була лиха до Ельфа і до тебе не буду лиха ... доки ти тут будеш. Спи!

Легким параваном заслонила дитяче ліжко від світла лампи, знову сіла кінець стола і почала зшивати на машині білий батист. Сухі й спритні руки її жваво крутили машинку, і коло машинове туркотіло доти, доки в передпокою заспаний льокай не зачинив двері за музикою. Тоді вже надворі яснів пізній осінній ранок. З паніної

опочивальні озвався дзвоник. Черницька підвелася і, протираючи стомлені цілонічною працею очі, хапливо вибігла з кімнати.

Від нового виїзду за кордон пані Евеліни, що стався скоро по виїзді з Онгороду славетного артиста, минуло півроку. Дрібний густий березневий дощ без найменшого шелесту сіявся з попільястого неба. І хоч до вечора залишалася ще добра година, проте у маленькій низенькій хатинці муляра Яна вже сутеніло.

Цього каламутного весняного дня два маленькі, прорізані мало не над самою землею, віконця скупно освітлювали досить велику низьку хату, з почорнілими стінами, глиняною долівкою і великою піччю, що займала мало не чверть усієї хати. Піч була велика, а проте у тих низьких та тонких стінах чути було вогкість та задхлість, що набралися сюди протягом зими. Попід стінами стояли лави, стояли два жовті дерев'яні ослони, комода з образами на ній, два низькі тапчани до спання, діжка з водою й діжечка з квашеною капустою. Біля печі вузькі та низькі двері вели до маленького ванькира*****, що був господарям цієї хати за опочивальню.

Тепер у більшій хаті зібралася мулярова родина, ладнаючись до вечері. Ян, сильний, кремезний чоловік, з твердим, як вовна, й густим, як ліс, волоссям, допіру повернувся з роботи, помив у відрі обличчя й руки, скинув свій мулярський фартух, обліплений глиною та вапном, і в жилетці та грубій сорочці сів під стіною за столом.

Янова, боса, у короткій спідниці, зап'ята великою хусткою, перехрещеною на грудях, відкинувши розпатлане волосся, розвела у великій печі вогонь і варила затірку. Під стіною на тапчані сиділа й голосно балакала купка дітей. Їх було троє: дванадцятилітній хлопчик, здоровий та дужий, з густою та наїженою, як у батька, чуприною, і дві дівчинки від восьми до дванадцяти років, босі, у довгих аж до землі вбраннях, щуплі, проте рум'яні, з голосним сміхом на вустах. Насмішив так їх Вічик, що напівлежачи на тапчані і виробляючи босими ногами різні штуки, розповідав про свої пригоди у школі, куди ходив уже другий рік.

Доки Янова не роздмухала вогню в печі, могло видатися, що в хаті цій опріч двох батьків та трьох дітей, нікого немає. Проте, коли полум'я освітило темний протилежний кут хати, на другім тапчані видко стало ще одну маленьку людську істотку.

Це була також дівчинка, років десяти. Видлиск огню освітлював її невиразно та миготливо. Видко було тільки, що сиділа вона на тапчанчику підкупивши ноги, засунувшись у найдавший кут, і шулилася, наче їй було холодно. Біля неї вилискували цвяшки, що прикрашали маленьку, добірну скриньку, з якої білі, як папір, ручки виймали різні дрібні речі. З руху цих рук легко було пізнати, що ця скулена, змерзла істотка гребенем із слонової кости довго й старанно чесала своє волосся, в якому вогонь запалював де-не-де щирозолоті відлиски. Блиснуло також раз видобуте із скрині, оправлене в срібло, дзеркальце ...

— Мамо! Мамо! — закричала молодша з двох дівчаток, що гралися на другім тапчані. — Геля знову чешеться і дивиться на себе в дзеркало...

— Вона сьогодні вже втретє зачісується, а два рази нігті собі мила!—призирливо завважила старша дівчинка.

— Чепуруха! Лялька ! — додав хлопець.— Хіба вона може, як ми, з відра вмиватися... Помочить свій рушничок і водить, і пецькає себе ним по лиці... От я розіб'ю їй це дзеркальце, та й побачимо, що з того буде!

І всі троє, голосно тупочучи босими ногами, кинулися в темний кут.

— Дай дзеркальце! Дай! Дай!

Дві малі, білі, як папір, ручки мовчки, без найменшого опору простягнулися з тіні і віддали пустотливій громаді дзеркальце у срібній рямці. Діти вхопили його, але ще не задоволені цією даниною, стягнули з тапчана скриньку, сіли на долівці навколо неї, мабуть, чи не у соте почали переглядати гребіння, щіточки, щітки, порожні пляшечки від пахощів та коробочки на мило.

Тимчасом Янова, не звертаючи жадної уваги на дитячий сміх та галас, а може навіть звеселівши від того гамору, розмовляла з чоловіком за його сьогоднішню роботу, за неприємності, що мала від сусідки, за Віцика, що сьогодні лінувався й спізнився до школи. Потім, ' несучи на стіл велику миску, звідки йшла запашна пара, вона покликала дітей вечеряти.

Не було потреби двічі повторювати цей заклик. Віцик та Марилька одним скоком були вже на лаві біля батька й закинули йому кожне руку за шию. Каська підскочила до столу, тримаючися матеріної спідниці. Янова по дорозі до столу краяла великий буханець житнього хліба. Вона озирнулася й гукнула:

— Гелю, а ти чому не йдеш їсти?

Дівча злізло з тапчанчика. Коли воно простувало до гурту, вогонь з печі ясно висвітлив усю його тендітну постать. Худенька й надто висока на свій вік, Геля мала на собі шовкове блакитне хутро, обшите білим лебединим пухом. Шовк ще блищав, та обшиття, колись сніжно-біле, тепер було наче тільки-оце видобуте з попелу. Вона вже виросла з цього вбрання, з-під нього виставлялися довгі худі ніжки, що світилися голі крізь подерті на лахміття, тоненькі мов павутиння, панчохи. Нижче були високі черевички з низкою блискучих гудзиків, та крізь дірки виглядали босі ноги.

Ніжне худе личко освітлювали великі запалі очі. Вогнисте волосся було гарно зачісане і зав'язане, видно недавно, дорогою стрічкою. У тих низьких темних стінах, між веселими, босими дітьми в грубій одежі, вона виглядала смішно й зворушливо.

Якийсь час чути було тільки бренькіт ложок об миску та плямкання п'яти вуст, що з великим смаком уминали затірку з салом, закусуючи її хлібом. Геля також їла але поволі, делікатно і дуже мало. Кілька разів піднесла до вуст хліб та затірку і, поклавши ложку на стіл, сиділа тихо, склавши руки на колінах, випростана на своїм стільці, таким високім, що її ніжки у паризьких черевичках не досягали землі.

— Чому ж ти не їси? — звернулася до неї Янова.

— Дякую, більше не хочу,— відповіла дівчинка, тремтячи з холоду. Вона силкувалася краще загорнутися у своє вузьке та коротке хутро.

— Чим ця дитина живе, я справді не знаю,— зауважила Янова.— Якби не засмажила їй щодня шматочок м'яса, то, мабуть, досі б з голоду померла. Та й того ще ніколи не буває, щоб усе з'їла...

— Ет,— спокійно зауважив Ян,— звикне...

— І весь час мерзне та мерзне... Наші діти по дворі босі літають в самих сорочках, а їй тут у хаті, коло печі, у цім начеб то хутрі, пропасниця трусить...

— Е,— повторив Ян,— колись таки звикне...

— Та певно,— погодилася Янова,— але тимчасом шкода дивитися ... Я вже часто-густо самувара ставлю, чаєм її напуваю ...

— М, так і треба,— підтвердив муляр,— нам же платять за неї.

— Платити то платять... Та не стільки, щоб ми бідність нашу для неї могли перетворити на багатство. ..

— Бо й не треба, звикне.

Віцик і Марилька уминали хліб із затіркою. Каська сварилася з ними, перешкоджаючи їм їсти. Ян рукавом сорочки витер вуса і почав розпитувати сина за його шкільну науку. З ванькира почувся плач дитини. Янова, що несла до печі миску, ложки та півбуханця хліба, озвалася до Гелі:

— Іди, поколиши Казя. Заспівай йому там, як ти це вмієш...

Цей наказ давала лагідним голосом, значно лагіднішим від того, яким говорила до своїх веселих дітей.

Геля, мовчазна й слухняна, легкою граційною ходою пішла до маленької опочивальні, і за хвилину до стукоту колиски прилучився слабкий, проте чистий і повний жалю дитячий голосок. Не вміла інших пісень, окрім французьких, але зате цих знала й пам'ятала силу. Ці французькі співи завжди й неодмінно захоплювали мулярову родину, може, найбільше того, що були незрозумілі.

І тепер також діти втихомирилися. Ян, спершися ліктями на стіл, та Янова біля печі, де вона мила начиння, замовкли. У темній хатинці помірно стукала колиска, а чистий дитячий голосок повільно й смутно виспівував слова улюбленої пісеньки:

— *Метелик відлітає.*

Троянда відцвітає.

Ла, ла, ла, ла, ла, ла...

Янова підійшла до столу. Ян підвів голову. Глянули одне на одного, похитали головами й посміхнулися трохи насмішкувато, трохи сумно.

Ян поліз за пазуху і кинув на стіл розпечатаного листа.

— Ага! Ось І Перестрів сьогодні в місті посесора***** Крицької. До нас ішов, та побачивши мене, закликав і віддав мені ось це...

Янова своїми грубими пальцями витягла з конверта паперові гроші на двадцять п'ять карбованців. Це була половина річної суми, що їй пані Евеліна обіцяла видавати на утримання й виховання Гельки, аж до виросту.

— Ну, — почала Янова, — проте прислала... Це добре... я гадала, що...

Перервала, бо обіч неї, при столі з'явилася Геля. З темної хати побачила, як Ян оддавав жінці листа з грішми, почула вимовлене ймення своєї колишньої опікунки. Наче в одну мить їй повернулася вся колишня жвавість, вона скочила з постелі і підбігла до столу із зашарілим личком, блискучими очима; вона всміхалася й тремтіла,

та вже не з холоду, а з хвилювання. Простягла до листа обидві руки.

— Від пані Евеліни! — кричала. — Це від неї!.. чи .., чи...

їй забивало дух.

— Чи вона щось пише за мене?

Ян з Яновою знов ізглянулися, похитали головами й посміхнулися.

— Ох, ти, дурненька дитинко! Де ж пані буде до нас за тебе писати!.. Ось, гроші прислала на твоє утримання. І за це будь вдячна!

Геля знову зблідла, посумніла і, закриваючись своїм хутром, пішла до печі. Віцик ухопив листа й читав Марильці написану зверху адресу, Каська дрімала на лавці, поклавши голівку батькові на коліна. Ян, узявши знов до рук гроші, з ваганням у голосі почав:

— Може, це... сховати для неї... на дальший час?.. За двадцять карбованців на рік прохарчуємо дитину, а решта хай би... складалися...

— Хай би складалися,— спираючись задумливо підборіддям на руку, відповіла Янова,— тільки, бачиш, Янку, тепер її треба трошки вдягнути...

— Як це, вдягнути? Аджеж дозволили взяти із собою всю одержу . . .

— Ох, одержу! Це добре було в палаці, але тут... Усе таке тонесеньке, тендітне... Хіба я можу їх прати як слід... Одна тільки зима минула, а вже у скриньці замість убрань саме лахміття лежить.

— Ну, як одягнути, то й одягнути. Тільки, жінко, ти мені дивись, аби зайвого нічого їй не справляла . . . Хай ходить, як наші діти... А лишиться який гріш, на дальші часи для неї ж сховати.. .

— Еге! Як наші діти! Коли воно таке зробилося тендітне! Босою ногою на підлогу ступить, уже кахикає... Три дні походить у сорочці, плаче, питаю: чого плачеш? "Сорочка брудна"... каже. А що вимивається, вичісується, тулиться по кутах — чисте котеня ...

— Ет,— стукаючи пальцями по столі, вирішив Ян,— звикне...

Доки муляр із жінкою так радилися за Гелю, вона стояла перед піччю і запалими, тьмяними очима дивилася, як огонь поволі пригасав. Видко було, що глибоко над чимось задумалась. За хвилину, узявши якийсь певний рішенець, повернулася, тихесенько відчинила двері, і вислизнула з хати.

На вулиці було значно ясніш, як у хаті, проте вже сутеніло. Холодна мла березневого дощу наповнювала повітря. У тій імлі, попідтинню добре знаних їй вулиць, Гелька пішла спочатку швидкою ходою, а далі помаліш. Часами приставала, бо почувалася дуже змученою; її вузьким грудям мало було повітря, погано взуті ноги ослабли, кілька разів вона заходила хрипким кашлем. Проте все йшла, далі і далі, аж доки дійшла до Замиської вулиці, де серед безлистяних тепер дерев саду стояв будинок пані Евеліни.

Підійшла до залізних штахетів, глянула на садок. У брамі була відчинена фіртка. Геля ввійшла на подвір'я. Тут світилися два вікна з помешкання, де жив сторож. Там, видко, варили вечерю. Сам сторож біля порогу рубав поліно на тріски. Проте тут було

тихо й пусто. З бляшаної ринви на бруковане подвір'я бігла цівкою вода. До саду вела стежка, всипана камінчиками.

Геля просунулася попід стіною і цією стежкою ввійшла до саду. Тут зупинилася перед сходами високого ґанку, де літніх днів сиділа, було, пані Евеліна. Тепер сходи, ґанок і лавки навколо взялися водою. Геля пішла по сходах, вода хлюпала під її подертими паризькими черевичками.

Раптом вона радісно скрикнула і з ніжністю простягнула наперед обидві руки. З-під лавки, з кута ґанку, з голосним скавучанням кинувся до неї Ельф. Він був подібний до білого шовкового клубочка, намоченого у болоті. Спочатку він був не пізнав її, бо довга мокра шерсть закривала йому очі. Та коли забалакала до нього, і сіла на мокрі дошки біля його, вискочив їй на коліна, повизкуючи з радощів, і почав лизати їй руки й обличчя. Ця істотка також схудла і змерзла, була брудна і, мабуть, голодна ...

— Ельфику, мій же ти Ельфику! Цуцику мій, дорогий, золотий, наймиліший!

Горнулися одне до одного й цілувалися.

— Ельфику, а де пані? де пані? Немає нашої пані? Немає! Немає!

Підвелася, і тримаючи собаку в обіймах, наблизилася до вікна.

— Подивімося крізь вікно, Ельфику, побачимо, що там робиться у покоях... Може пані Евеліна там сидить... Може нас покличе...

Стала на лавці навколішки. У заглибленні лавки зібралася ціла калюжа, вода плюснула з-під її колін. Та вона на це не зважала.

— Дивись, Ельфику! дивись!

Піднесла його і коло свого личка притиснула до шибки його кострубату мордочку.

— Бачиш, Ельфику... Усе так само, як і було... Малинові заслонки такі гарні... а там те велике дзеркало, перед ним пані Евеліна часом одягала мене... а там ... їдальню видно ...

Замовкла. Усе розглядала, що тільки могла помітити.

— Бачиш, Ельфику, це крісло було, я сиджу в ньому... цілу годину колишуся, як на гойдалці... і лялька моя, та велика, колисалася зі мною...

Ельф утомився неvigідною позою, висунувся з її рук і впав на лаву. Вона також сіла.

— Ой, Ельфику! Ельфику! І ти, і я... були там колись!

Сиділа у воді. Одежа її так набралася вогкості, що чула, як по плечах біжать холодні струмки. Ніжки майже босі, аж здеревеніли. Проте сиділа і тулила до грудей худого мокрого Ельфика, що лизав її руки.

— Бачиш Ельфику, там, де тепер стільки болота... влітку трава росла, а я з панею сиділи на ній стільки — стільки разів і ми вінки плели. А чи пам'ятаєш, Ельфику, Італію? Це я просила пані, щоб тебе з нами взяли! Як там гарно, правда? Тепло, завжди зелено... сонце так світить... море синє... над морем такі великі білі птахи літають... А пам'ятаєш, як панна Черницька боялася пливти в морі? Де тепер панна Черницька? З панею поїхала. А ми, Ельфику, не поїдемо вже ніколи ... ніколи-ніколи ...

Важкий кам'яний сон охоплював її. Схилила голову на поруччя лавки, і, міцно

тримаючи сонного Ельфа, заснула. Густий дрібний дощ без найменшого шелесту сіявся на землю.

Опівночі муляр Ян достукався до сторожа і почув у відповідь, що справді сторож часами бачить ту дівчинку, що зникла з мулярової хати. Запалили ліхтар. Ян пішов на ганок і над одною з лав, що стояли навколо, став, як скам'янілий.

Стояв, дивився, хитав головою і невідомо, з якої причини, мов нехотячи, провів своєю грубою рукою по очах. Потім узяв своїми джкими руками сонну дівчинку, а вона пробудилася і сонна, наплакана, знесилена, схилила гарячу голову на його плече. Зніс її з ганку і швидким кроком подався до своєї хати.

А як брав Гельку, то відкинув Ельфа, що спав у неї на грудях. Собачка мовчки пішов знову під лаву і, тяжко зідхаючи, звинувся клубочком на мокрій підлозі ганку.

Примітки

* Пінчери — маленька пухната порода собак.

** Рафаель—славетний італійський митець, що, жив у XVII віці.

*** Колібрі — птах, найменший на весь світ, з дуже гарним різнокольоровим пір'ячком.

**** італійське місто.

*****Віольончеля — басоль, інструмент, подібний до великої скрипки.

***** Ванькир — маленька хатинка при великій хаті.

***** Посесор — орендар маєтку,